

II. ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

*Берзін П. С.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
та кримінології юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДБАЧЕНИХ КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ СИТУАЦІЙ ПОЄДНАННЯ ДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ В ПРОСТОРІ ТА ЗА КОЛОМ ОСІБ

У статті розглядаються окремі ситуації, передбачені Кримінальним кодексом, коли дія кримінального закону в просторі та за колом осіб поєднуються. Визначається, що зміст цих ситуацій залежить від правового статусу осіб і форми міжнародного співробітництва держав під час кримінального провадження. Залежно від того, яким чином поєднується зміст (обсяг) правового статусу особи з конкретними формами міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, виділяються загальні, спеціальні та виняткові правила. Обґрунтовується, що ст. 10 КК України кримінально-правові наслідки для відповідних осіб пов'язуються лише з такими формами міжнародного співробітництва, як їх видача іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності та віддання до суду, передача кримінального провадження, а також виконання в Україні вироку іноземного суду чи міжнародної судової установи. У статті розглядається кожна із цих форм міжнародного співробітництва та їх вплив на дію кримінального закону в просторі та за колом осіб.

Ключові слова: кримінальний закон, дія, простір, час, міжнародне співробітництво.

В статье рассматриваются отдельные ситуации, предусмотренные Уголовным кодексом, когда действие уголовного закона в пространстве и по кругу лиц объединяются. Определяется, что содержание этих ситуаций зависит от правового статуса лиц и формы международного сотрудничества государств во время уголовного производства. В зависимости от того, каким образом объединяется содержание (объем) правового статуса лица с конкретными формами международного сотрудничества во время уголовного производства, выделяются общие, специальные и исключительные правила. Обосновывается, что ст. 10 УК Украины уголовно-правовые последствия для соответствующих лиц связываются только с такими формами международного сотрудничества, как их выдача иностранному государству для привлечения к уголовной ответственности и предания суду, передача уголовного производства, а также исполнение в Украине приговора иностранного суда или международного судебного учреждения. В статье рассматривается каждая из этих форм международного сотрудничества и их влияние на действие уголовного закона в пространстве и по кругу лиц.

Ключевые слова: уголовный закон, действие, пространство, время, международное сотрудничество.

В окремих ситуаціях дія кримінального закону в просторі та його чинність (дія) за колом осіб можуть поєднуватися. Обумовлюється це змістом і обсягом *правового статусу осіб* та формою *міжнародного співробітництва держав* під час кримінального провадження. Тобто, коли правовий статус і конкретна форма міжнародного співробітництва впливають на зміст принципів чинності (дії) кримінального закону в просторі та за колом осіб.

Зміст правового статусу осіб пов'язується з існуючим становищем таких осіб, їх правами та обов'язками, а його обсяг визначається конкретними видами таких осіб (як суб'єктів правового статусу), що перебувають на території держави (громадяни України, іноземці, особи без громадянства, співробітники дипломатичних представництв і консульських установ, особи, стосовно яких розглядаються питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), та ін.). Обсяг правового статусу може поширюватись на:

1) всіх осіб, що перебувають на території держави, тобто мати загальний характер і називатися *«загальним»*;

2) окремих із таких осіб у конкретно визначених ситуаціях; у цьому разі він називається *«спеціальним»*;

3) окремих осіб у виняткових ситуаціях, коли він є своєрідними відхиленнями від загального і спеціального правового статусу та називається *«винятковим»*.

Поняття міжнародного співробітництва під час кримінального провадження охоплює, згідно з частиною першою ст. 542 КПК України, «вжиття необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги» та здійснюється у таких формах, як «вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків». Причому в частині першій ст. 542 КПК України передбачається, що «міжнародним дого-

вором України можуть бути передбачені інші, ніж у цьому Кодексі, форми співробітництва під час кримінального провадження».

Приклад:

У підготовленому суддею ВСУ Філатовим В.М. і помічником Першого заступника Голови ВСУ Бортновською З.П. ще до набрання чинності КПК 2012 року узагальненні практики застосування судами міжнародних договорів України щодо визнання і виконання вироків іноземних судів зверталась увага на те, що Європейська конвенція про передачу засуджених осіб від 21 березня 1983 року, до якої Україна приєдналась на підставі Закону України «Про приєднання України до Європейської конвенції про передачу засуджених осіб, 1983 рік» від 22 вересня 1995 року, «передбачає дві окремі процедури визнання і виконання вироків іноземних держав: процедуру продовження виконання вироку іноземної держави (пункт «а» ч. 1 ст. 9 і ст. 10 Конвенції) та процедуру заміни вироку іноземної держави (пункт «б» ч. 1 ст. 9 і ст. 11 Конвенції). Ці процедури є відмінними за своєю природою» [1].

Розв'язання кожної із таких ситуацій, що пов'язана одночасно з чинністю (дією) кримінального закону в просторі та за колом осіб, здійснюється за правилами (нормами), сформульованими у міжнародному праві та національному законодавстві. Залежно від того, яким чином поєднується зміст і обсяг правового статусу особи з конкретними формами міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, виділяються загальні, спеціальні та виняткові правила, а саме:

1) *загальні правила* поширюються на всіх осіб, пов'язаних з виконанням процесуальних дій при наданні міжнародної правової допомоги у кожній формі міжнародного співробітництва (тобто мають загальний характер і властиві будь-якій формі міжнародного співробітництва);

2) *спеціальні правила* поширюються лише на конкретно визначені категорії осіб у зв'язку з їх спеціальним правовим статусом і виконуваними по окремії формі міжнародного співробітництва процесуальними діями (тобто мають спеціальний характер і відносяться лише до окремих форм міжнародного співробітництва під час кримінального провадження);

3) *виняткові правила* поширюються на окремих осіб у зв'язку з винятками у виконуваних стосовно них по окремих формах міжнародного співробітництва процесуальних діяч (тобто, коли в силу виняткового правового статусу таких осіб загальні та/або спеціальні правила при конкретній формі міжнародного співробітництва на них не поширюються).

У статті 10 КК України представлені лише окремі із визначених у частині першій ст. 542 КПК України форм міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, а саме:

1) передбачені у пунктах 2, 11 частини першої ст. 541, частині першій ст. 542 КПК України такі форми міжнародного співробітництва, як *«видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення»* та *«тимчасова передача осіб»* (у п. 11 ч. 1 ст. 541 КПК України є рівнозначним поняттю «тимчасова видача»), пов'язуються у частинах першій та другій ст. 10 КК України з формулюванням *«видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності та віддання до суду»*; у назві ст. 10 КК України такими особами (стосовно яких вирішується питання про видачу) визнаються такі, «які підлягають кримінальній відповідальності за законодавством іноземної держави і перебувають на території України»;

2) така форма міжнародного співробітництва, яка у п. 3 частини першої ст. 541 КПК України визначена, як *«перейняття кримінального провадження»*, а у частині першій ст. 542 КПК України передбачена, як *«перейняття*

кримінального переслідування», пов'язується у частині третій ст. 10 КК України з формулюванням *«може перейняти кримінальне провадження»*;

3) визначена у частині першій ст. 542 КПК України форма міжнародного співробітництва, як *«виконання вироків»*, пов'язується у частині четвертій ст. 10 КК України з формулюванням *«виконання в Україні вироку іноземного суду чи міжнародної судової установи»*.

Інші форми міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, визначені у частині першій ст. 542 КПК України (зокрема, вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, тимчасова передача осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків), а також інші форми такого співробітництва, передбачені міжнародними договорами, не мають кримінально-правового змісту та не впливають на чинність кримінального закону в просторі й за колом осіб. Тому в нормах КК України такі «інші форми» взагалі не конкретизуються.

Отже, у ст. 10 КК України кримінально-правові наслідки для відповідних осіб пов'язуються лише з такими формами міжнародного співробітництва, як їх видача іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності та віддання до суду, передача кримінального провадження, а також виконання в Україні вироку іноземного суду чи міжнародної судової установи.

1. Видача особи іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності та віддання до суду

Поняття «видача» залежно від зв'язку з процесуальними діями у кримінальному провадженні використовується у ст. 10 КК України у двох значеннях: а) для позначення такої форми міжнародного співробітництва, як «видача особи (екстрадиція)», та б) «тимчасова видача (передача) особи» (див. пункти 2, 11 частини першої ст. 541, частину першу ст. 542 КПК України).

А. «Видача особи (екстрадиція)»

Поняття «видача особи» є рівнозначним поняттю «екстрадиція» та розкривається у п. 2 частини першої ст. 541 КПК України як «видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку». У цьому визначенні кримінально-правовий зміст видачі особи (екстрадиції) пов'язується з такими її «компонентами», які позначаються у п. 2 частини першої ст. 541 КПК України формулюваннями «притягнення до кримінальної відповідальності» та «виконання вироку».

Приклад:

Тлумачення змісту термінів «передача» і «видача» здійснював Конституційний Суд України (далі – КСУ) на підставі аналізу положень Римського статуту про міжнародний кримінальний суд. Так, у підпункті 2.3 п. 2 мотивувальної частини свого рішення у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римському Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11 липня 2001 року № 3-в/2001 КСУ роз'яснив: «доставлення особи до іншої рівносуверенної держави принципово відрізняється від доставлення особи до Суду, створеного відповідно до міжнародного права за участю та згодою заінтересованих держав. Якщо перше за міжнародно-правовою термінологією позначається терміном «видача» або «екстрадиція» (від лат. ex – з, поза і traditio – передавання), то друге – терміном «передача». Цієї міжнародно-правової практики дотримується також Статут, відповідно до ст. 102 якого термін «передача» означає доставлення особи державою до Суду, а «видача» – доставлення особи однією державою в іншу державу згідно з положеннями міжнародного договору, конвенції чи національного законодавства».

Кримінально-правовий зміст таких «компонентів» видачі особи (екстрадиції), як «притягнення до кримінальної відповідальності» та «виконання вироку» враховується у загальних, спеціальних і виняткових правилах при їх застосуванні до осіб, стосовно яких розглядається питання про видачу в іноземну державу (про загальну характеристику цих правил див. вище).

Кримінально-правовий зміст поняття «притягнення до кримінальної відповідальності» є загальним і конкретним. *Загальний* кримінально-правовий зміст цього поняття пов'язується з певною «формою» реагування з боку держави на вчинений особою злочин, із суворістю її впливу на особу, яка вчинила злочин певного виду та підлягає видачі (екстрадиції), а також встановленням несприятливих наслідків для неї, які пов'язані з її осудом і застосуванням заходів кримінально-правового характеру, передбачених КК України і визначених вироком суду. *Конкретний* зміст кримінальної відповідальності визначається її формами, що виділяються залежно від особливостей поєднання державного осуду особи, яка вчинила злочин, з видами заходів кримінально-правового характеру. Такими формами кримінальної відповідальності є передбачені КК України: покарання; звільнення від покарання; звільнення від відбування покарання; умовне незастосування покарання як «особлива форма» кримінальної відповідальності.

Кримінально-процесуальний зміст притягнення до кримінальної відповідальності пов'язується з певними функціями і значенням застосування до особи, яка вчинила злочин, державного осуду та конкретних заходів кримінально-правового характеру у кримінальному провадженні та виконуваними у зв'язку з ним процесуальними діями. Так, у п. 14 частини першої ст. 3 КПК України притягнення до кримінальної відповідальності визначається як «стадія кримінального провадження, яка по-

чинається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення».

Вирок є видом судового (процесуального) рішення (ч. 2 ст. 110 КПК України), ухвалення якого пов'язується з відповідними формами кримінальної відповідальності (див. ст.ст. 373, 374 КПК України). Поняття вироку розкривається також у міжнародно-правових актах. Так, використане у п. «а» ст. 1 Європейської конвенції про передачу засуджених осіб 1983 року поняття «*вирок*» означає «будь-яке покарання чи захід, який передбачає позбавлення волі за рішенням суду на визначений або невизначений період часу на підставі вчинення кримінального злочину».

Відповідно кримінально-правовий зміст «**виконання вироку**» вказує на певну «реалізацію» судом до засудженого будь-якої із таких форм кримінальної відповідальності (про це див. вище).

Кримінально-процесуальний зміст виконання вироку пов'язується з його визнанням складовим елементом такої завершальної стадії судового провадження, як «виконання судових рішень»¹, а також виконуваними у зв'язку з цим процесуальними діями (див. ст.ст. 532–540 КПК України).

Загальні правила видачі осіб (екстрадиції) визначаються чинними міжнародно-правовими актами і актами національного законодавства та стосуються *будь-яких осіб*, стосовно яких розглядається питання про видачу в іноземну державу, зокрема: правового і процесуального статусу особи, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), як учасника кримінального провадження, а також здійснюваних у такому провадженні процесуальних дій для надання міжнародної

правової допомоги у межах міжнародного співробітництва (див. ст.ст. 573–594 глави 44 КПК України).

У наведеному в п. 2 частини першої ст. 541 КПК України визначенні видачі особи (екстрадиції) йдеться про будь-яких осіб, які розшуковуються для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку, без конкретизації їх індивідуальних (спеціальних та виняткових) ознак, які мають у тому числі й кримінально-правовий зміст. Конкретизуються такі ознаки у спеціальних і виняткових правилах.

Спеціальні правила видачі осіб (екстрадиції), що мають кримінально-правове значення (зміст), пов'язуються лише з індивідуальними ознаками певної категорії таких осіб і передбачаються у відповідних частинах ст. 10 КК України. Так, у частині другій ст. 10 КК України спеціальні правила видачі (екстрадиції) поширюються на осіб залежно від обов'язкових умов, пов'язаних з:

1) їх правовим статусом як іноземців або осіб без громадянства, тобто наявності в них громадянства іншої держави або відсутності громадянства будь-якої держави;

2) чинністю кримінального закону в просторі, зокрема, коли: а) злочин вчиняється іноземцем або особою без громадянства поза межами України та б) іноземець або особа без громадянства перебувають на території України.

За наявності усіх цих умов частина друга ст. 10 КК України допускає видачу іноземців та осіб без громадянства «іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності і віддання до суду».

Виняткові правила видачі поширюються на окремих осіб у зв'язку з винятковістю, виключністю їх правового статусу (або, іншими словами, відмінністю правового статусу, не передбаченого у загальних і/або спеціальних правилах), коли загальні та спеціальні правила видачі на цих осіб не поширюються. Зокрема, у частині першій ст. 10

¹ На цій стадії «суд вирішує ряд питань, процесуального характеру, що виникають у зв'язку з набранням вироком або ухвалою законної сили (ст. 532 КПК) та зверненням їх до виконання (ст. 535 КПК), або таких, що виникли вже в процесі самого їх виконання, а іноді й після його виконання (наприклад, про дострокове зняття судимості)» [2].

КК України визначається виняток із загального правила, який забороняє видачу осіб «іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності та віддання до суду», за наявності наступних обов'язкових умов:

1) правового статусу такої особи як громадянина України;

2) вчинення нею злочину поза межами України, що пов'язується з чинністю кримінального закону в просторі (про перебування таких осіб на території України у частині першій ст. 10 КК України прямо не згадується, але ця умова має враховуватись передусім на підставі наведеного у п. 2 частини першої ст. 541 КПК України визначення серед процесуальних «компонентів» видачі особи «офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати»).

Зазначене положення частини першої ст. 10 КК України ґрунтується на вимогах частини другої ст. 25 Конституції України про те, що «громадянин України не може бути ... виданий іншій державі». Проте, ця заборона (виняток) поширюється лише на національну, а не міжнародну юрисдикцію. Так, у підпункті 2.3 п. 2 мотивувальної частини свого рішення у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римському Статуту Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) (справа про Римський Статут) від 11 липня 2001 року № 3-в/2001 КСУ роз'яснив, що передбачена частиною другою ст. 25 Конституції України заборона стосується лише національної, а не міжнародної юрисдикції, тобто ця заборона «має на меті гарантувати неупередженість судового розгляду та справедливості і законності покарань для своїх громадян». З огляду на це КСУ визнав видачу (екстрадицію) громадян України МКС такою, що не суперечить частині другій ст. 25 Конституції України. За підходом КСУ, міжнародна юрисдикція, якою наділений МКС, пов'язується з його створенням

«за участю та згодою держав-учасниць на основі міжнародного, а не національного права». Водночас мета зазначеної заборони на видачу громадян України стосується судових органів іноземних держав, але не юрисдикції міжнародних судових установ, якою є МКС. У цьому зв'язку КСУ роз'яснив: «Мета, якою пояснюється заборона видачі громадян однієї держави іншій, досягається у Міжнародному кримінальному суді шляхом застосування відповідних положень Статуту, розроблених (або схвалених) державами-учасницями. Ці положення базуються на міжнародних пактах про права людини, згода на обов'язковість яких для України вже надана».

Б. «Тимчасова видача (передача) особи»

Поняття тимчасової видачі особи розкривається у п. 11 частини першої ст. 541 КПК України, як «видача на певний строк особи, яка відбуває покарання на території однієї держави, іншій державі для проведення процесуальних дій з її участю та притягнення до кримінальної відповідальності з метою запобігання закінченню строків давності або втраті доказів у кримінальній справі». Натомість у ст. 542 КПК України ця форма міжнародного співробітництва під час кримінального провадження позначається формулюванням «тимчасова передача осіб».

Отже, тимчасова видача здійснюється лише з такими обов'язковими цілями, як «запобігання закінченню строків давності або втраті доказів у кримінальній справі», що досягаються шляхом проведення необхідних процесуальних дій за участю особи, що відбуває покарання на території держави, і притягнення її до кримінальної відповідальності, та передбачає обов'язкове повернення цієї особи на територію України. Тому кримінально-правовий зміст такої тимчасової видачі (передачі) обумовлений:

а) правовим статусом особи, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу, який враховується

ся у принципах чинності кримінального закону **за колом осіб** та пов'язується з:

– відбуванням нею покарання певного виду як однієї із форм кримінальної відповідальності;

– наявністю в такої особи громадянства України, громадянства іншої держави чи відсутністю громадянства будь-якої держави;

б) чинністю кримінального закону **в просторі**, зокрема, при визначенні території, на якій особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу, перебуває як на «території однієї держави»;

в) необхідністю встановлення **форм кримінальної відповідальності** на такій стадії кримінального провадження, як притягнення такої особи до кримінальної відповідальності;

г) наявністю такого елемента мети її здійснення, як «реалізація» зазначених форм кримінальної відповідальності або «особливої форми» досягнення кримінально-правового компромісу між державою та особою, яка вчинила злочин (йдеться про звільнення від кримінальної відповідальності), як **«закінчення строків давності»**; такими строками є періоди часу, впродовж яких можлива «реалізація» форм кримінальної відповідальності або «особливої форми» досягнення кримінально-правового компромісу, якою вважається звільнення від кримінальної відповідальності; причому в п. 11 частини першої ст. 541 КПК України не конкретизується різновид таких строків (тобто якого саме інституту кримінального права стосуються ці строки, наприклад, звільнення від кримінальної відповідальності чи звільнення від покарання), а також початковий і кінцевий моменти при обчисленні спливу (закінчення) таких строків (наприклад, як у частині першій ст. 49 КК України при звільненні від кримінальної відповідальності «з дня вчинення ... злочину і до дня набрання вироком законної сили» або у частині першій ст. 80 КК України при визначенні строків давності

виконання обвинувального вироку суду як «з дня набрання чинності обвинувальним вироком»).

Кримінально-правовий зміст зазначених «компонентів» тимчасової видачі (передачі) особи враховується у таких само загальних, спеціальних і виняткових правилах, що застосовуються при видачі осіб (екстрадиції) (про зміст цих правил див. вище).

2. Перейняття кримінального провадження

Ця форма міжнародного співробітництва під час кримінального провадження визначається у п. 3 частини першої ст. 541 КПК України як «здійснення компетентними органами однієї держави розслідування з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені на території іншої держави, за її запитом». Окремі кримінально-процесуальні «компоненти» перейняття кримінального провадження визначені у ст.ст. 595–601 КПК України.

Кримінально-правовий зміст перейняття кримінального провадження пов'язується з:

а) правовим статусом особи, який враховується у принципах чинності кримінального закону **за колом осіб** та обумовлюється:

– визнанням особи такою, що «притягається до кримінальної відповідальності» (ч. 2 ст. 595 КПК України);

– наявністю в особи громадянства України, громадянства іншої держави чи відсутністю громадянства будь-якої держави (п. п. 1, 2 ч. 2 ст. 595 КПК України);

б) наявністю такої мети його здійснення, як «реалізація» зазначених **форм кримінальної відповідальності** (п. 3 ч. 1 ст. 541 КПК України);

в) чинністю кримінального закону **в просторі**, пов'язаної з вчиненням особою злочину на території іншої держави (п. 3 ч. 1 ст. 541 КПК України) та її перебуванням на території України (ч. 2 ст. 595 КПК України).

Кримінально-правовий зміст таких «компонентів» перейняття кримінально-

го провадження враховується у загальних, спеціальних і виняткових правилах при їх застосуванні до осіб, стосовно яких здійснюється ця форма міжнародної допомоги.

Загальні правила перейняття кримінального провадження визначаються чинними міжнародно-правовими актами і актами національного законодавства та поширюються на *будь-яких* із зазначених вище осіб, що притягаються до кримінальної відповідальності, а саме: їх правового і процесуального статусу, порядку і умов перейняття провадження, здійснюваних процесуальних дій та ін. (див. ст.ст. 595–601 КПК України).

У передбаченому в п. 3 частини першої ст. 541 КПК України визначенні вказується лише на особу, яка притягається до кримінальної відповідальності, без урахування її індивідуальних (спеціальних чи виняткових) ознак. Враховуються такі ознаки у спеціальних і виняткових правилах.

Співставлення положень частини третьої ст. 10 КК України та п. 1 частини другої ст. 595 КПК України дозволяє виділити *спеціальні правила* перейняття кримінального провадження, в якому судовими органами іноземної держави не ухвалено вирок. Ці правила поширюються лише на громадян України та залежать від наступних обов'язкових умов:

1) правовий статус цих осіб пов'язується з наявністю в них громадянства України;

2) чинністю кримінального закону в просторі, зокрема, коли: а) злочин вчиняється громадянином України поза межами України та б) громадянин України перебуває на території України;

3) визнанням вчиненого такими особами діяння злочином певного виду за КК України;

4) відсутня ситуація, коли видача цих осіб неможлива або у їх видачі відмовлено (у п. 1 частини другої ст. 595 КПК України, на відміну від частини третьої ст. 10 КК України і п. 2 частини другої ст. 595 КПК України, неможливість

видачі або відмова у видачі громадян України не передбачається взагалі).

За наявності усіх цих умов, частиною третьою ст. 10 КК України допускається можливість (але не обов'язковість) перейняття кримінального провадження щодо громадянина України, «в якому судовими органами іноземної держави не ухвалено вирок».

Співставлення змісту частини третьої ст. 10 КК України та п. 2 частини другої ст. 595 КПК України дозволяє виділити *виняткові правила* перейняття кримінального провадження, в якому судовими органами іноземної держави не ухвалено вирок. Ці правила поширюються на громадян України, іноземців та осіб без громадянства у зв'язку з винятковістю їх правового статусу та неможливістю видачі в іноземну державу або наявністю відмови у такій їх видачі і враховуються у декількох ситуаціях.

У *першій ситуації* застосування виняткових правил обумовлюється визначенням у частині третій ст. 10 КК України лише «громадян України та іноземців ... які не можуть бути видані іноземній державі або у видачі яких відмовлено» та залежать від наступних обов'язкових умов:

1) правовий статус цих осіб пов'язується з наявністю в них громадянства України чи іншої держави;

2) чинністю кримінального закону в просторі, зокрема, коли: а) злочин вчиняється громадянином України або іноземцем поза межами України та б) громадянин України або іноземець перебувають на території України;

3) визнанням вчиненого такими особами діяння злочином певного виду за КК України;

4) наявна ситуація, коли видача цих осіб неможлива або у їх видачі відмовлено (про це прямо вказується у частині третій ст. 10 КК України).

За наявності усіх цих умов частини третьої ст. 10 КК України допускає можливість перейняття кримінального провадження щодо громадянина України чи іноземця.

У *другій ситуації* застосування виняткових правил обумовлюється визначенням у п. 2 частини другої ст. 595 КПК України лише особи, яка є «іноземцем або особою без громадянства ... а її видача ... неможлива або у видачі відмовлено»¹, та залежать від наступних обов'язкових умов:

1) правовий статус цих осіб пов'язується з наявністю в них громадянства іншої держави чи відсутності громадянства будь-якої держави;

2) чинністю кримінального закону в просторі, зокрема, коли: а) злочин вчиняється іноземцем або особою без громадянства поза межами України та б) іноземець або особа без громадянства перебувають на території України;

3) визнанням вчиненого такими особами діяння злочином певного виду за КК України;

4) наявна ситуація, коли видача цих осіб неможлива або у їх видачі відмовлено (про цю ситуацію вказується у п. 2 частини другої ст. 595 КПК України).

За наявності вказаних умов частина друга ст. 595 КПК України допускає можливість перейняття щодо іноземця чи особи без громадянства кримінального провадження, «в якому судовими органами іноземної держави не було ухвалено вирок».

3. Виконання в Україні вироку іноземного суду чи міжнародної судової установи

У частині четвертій ст. 10 КК України ця форма міжнародного співробітництва позначається як «виконання в Україні вироку іноземного суду чи міжнародної судової установи». У Кримінальному процесуальному кодексі України для її позначення використовуються формулювання «виконання вироків» (ст. 542 КПК України), «вирок суду іноземної держави може бути ... виконаний на території України» (ч. 1 ст. 602 КПК Укра-

їни), «виконання вироку суду іноземної держави» (ст.ст. 602–604 КПК України), «виконання в Україні вироків міжнародних судових установ» (ч. 1 ст. 614 КПК України) та ін.

Окремі кримінально-процесуальні «компоненти» виконання в Україні вироку іноземного суду та міжнародної судової установи визначені у ст.ст. 602–614 КПК. У Кримінальному процесуальному кодексі України визначається принаймні три *ситуації*, коли виконання вироку іноземного суду чи міжнародної судової установи на території України здійснюється з урахуванням відповідних правових орієнтирів:

1) на підставі укладеного міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (далі – ВРУ), тобто застосовуються положення лише такого міжнародного договору, що в окремих ситуаціях може виключати застосування положень КПК України; у цьому разі частини перша ст. 602 КПК України прямо передбачає, що для виконання вироку суду іноземної держави застосовуються положення такого міжнародного договору;

2) на підставі відповідних положень КПК України, що стосуються такого «компонента» виконання вироку, як «передача засудженої особи для подальшого відбування покарання» в Україну, зокрема, у разі відсутності зазначеного міжнародного договору (ч. 2 ст. 602 КПК України);

3) на підставі укладеного міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана ВРУ, та з обов'язковим урахуванням відповідних положень КПК України при виконанні в Україні вироків міжнародних судових установ (ч. 1 ст. 614 КПК України).

Приклад:

Міжнародними договорами, що визначають особливості виконання вироків судів іноземних держав в Україні, стороною яких є Україна, вважаються, наприклад: Європейська конвенція про передачу засуджених осіб 1983 року, до якої

¹ Особи без громадянства, які не можуть бути видані іноземній державі або у видачі яких відмовлено, у частині третій ст. 10 КК України взагалі не згадуються. Проте вказівка про них наявна у п. 2 частини другої ст. 595 КПК України.

Україна приєдналась на підставі Закону України «Про приєднання України до Європейської конвенції про передачу засуджених осіб, 1983 рік» від 22 вересня 1995 року (набула чинності для України з 01 січня 1996 року¹); Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків 1970 року, ратифікована із заявами та застереженнями Законом України «Про ратифікацію Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків» від 26 вересня 2002 року (набула чинності для України з 12 червня 2003 року); Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками 1964 року, до якої Україна приєдналась на підставі Закону України «Про приєднання України до Європейської конвенції про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками, 1964 рік» від 22 вересня 1995 року (набула чинності для України з 29 грудня 1995 року). Крім цього, міжнародними договорами, у яких вирішуються питання виконання вироків судів іноземних держав в Україні, є двосторонні договори України з іншими державами про передачу засуджених осіб. Наприклад, у Договорі між Україною та Азербайджанською Республікою про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання, підписаного 24 березня 1997 року та ратифікованого на підставі Закону України «Про ратифікацію Договору між Україною та Азербайджанською Республікою про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання» від 21 листопада 1997 року (набув чинності 27 квітня 1998 року), у Договорі між Україною і Грузією про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання, підписаного 14 лютого 1997 року та ратифікованого Законом України «Про

ратифікацію Договору між Україною і Грузією про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання» від 21 листопада 1997 року (набув чинності з 10 травня 1998 року), у Договорі між Україною та КНР про передачу засуджених для відбування покарання, підписаного 21 липня 2001 року та ратифікованого на підставі Закону України «Про ратифікацію Договору між Україною і Китайською Народною Республікою про передачу засуджених для відбування покарання» від 07 березня 2002 року (набув чинності з 12 жовтня 2002 року), та ін.

Кримінально-правовий зміст виконання вироку іноземного суду чи міжнародної судової установи на території України пов'язується з:

1) правовим статусом особи, що враховується у принципах чинності кримінального закону **за колом осіб**, як:

а) засудженої особи, стосовно якої було ухвалено вирок іноземним судом або міжнародною судовою установою (див. частину четверту ст. 10 КК України, частині другі та третя ст. 602 КПК України);

б) особи, яка є громадянином України, іншої держави чи взагалі не має громадянства будь-якої держави (так, у частині першій ст. 606 КПК України визначаються умови прийняття для відбування покарання в Україні засудженого іноземним судом громадянина України);

2) «реалізацією» певних **форм кримінальної відповідальності**, визначених у вироку іноземного суду чи міжнародної судової установи;

3) чинністю кримінального закону **в просторі**, яка обумовлюється:

а) вчиненим особою діянням; ознаки цього діяння визначаються у частині четвертій ст. 10 КК України і частині першій ст. 606 КПК України та пов'язуються з:

– ухваленим внаслідок його вчинення вироком;

– визнанням цього діяння злочином певного виду, передбаченого КК України;

– можливістю визнання вчиненого діяння злочином певного виду, перед-

¹ Ця Конвенція є чинною для окремих держав Ради Європи, Канади, Австралії, США, Ізраїлю, Японії, РФ та інших держав.

баченого КК України, за умови, що цей злочин міг бути вчинений на території України;

б) перебуванням засудженої особи поза межами України (згідно з частиною першою ст. 606 КПК України така особа може бути прийнята для відбування покарання в Україні);

в) вчиненням особою злочину на території України та/або іншої держави.

Кримінально-правовий зміст таких «компонентів» виконання в Україні вироку іноземних судів чи міжнародних судових установ враховується у загальних, спеціальних і виняткових правилах при їх застосуванні до осіб, стосовно яких здійснюється ця форма міжнародної допомоги.

Загальні правила визначаються насамперед міжнародно-правовими актами і актами національного законодавства та поширюються на *будь-яких* засуджених іноземним судом чи міжнародною судовою установою осіб, що приймаються в Україну, а саме: їх правового і процесуального статусу, порядку і умов їх прийняття для виконання вироку, особливостей такого виконання та ін. (див. ст.ст. 602–614 КПК України). Наприклад, у Конвенції ООН про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для відбування покарання у державі, громадянами якої вони є, від 19 травня 1978 року, Європейській конвенції про передачу засуджених осіб 1983 року, Європейській конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків 1970 року та ін. Так, у зазначеній Європейській конвенції про передачу засуджених осіб 1983 року узагальнено вказуються засуджені особи, які можуть бути передані або вже були передані за цією Конвенцією для відбування покарання (див. ст.ст. 1–3).

У передбачених частиною четвертою ст. 10 і ст. 602 КПК України загальних положеннях індивідуальні ознаки засуджених осіб, які можуть бути прийняті в Україну для виконання вироку, не конкретизуються. Здійснюється така конкретизація у спеціальних і винятко-

вих правилах, які можуть пов'язуватись з положеннями КПК України та укладених міжнародних договорів, згода на обов'язковість якого надана ВРУ.

Спеціальні правила пов'язуються з положеннями частини першої ст. 606 КПК України, поширюються лише на громадян України та залежать від наступних обов'язкових умов:

1) правовий статус засудженої іноземним судом особи пов'язується з громадянством України;

2) чинність кримінального закону в просторі обумовлюється: а) вчиненням за межами України злочином; б) перебуванням громадянина України за межами території України; в) його прийняттям в Україну для відбування покарання;

3) вчинене особою діяння визнається злочином певного виду за КК України або існує можливість такого визнання, зокрема, якби злочин був вчинений на території України (ч. 4 ст. 10 КК України, п. 5 ч. 1 ст. 606 КПК України).

За наявності усіх цих умов частина перша ст. 606 КПК України допускає можливість прийняття для відбування покарання в Україні засудженого іноземним судом громадянина України.

Виняткові правила видачі поширюються на окремих осіб у зв'язку з винятковістю їх правового статусу, коли загальні та спеціальні правила виконання вироку іноземних судів чи міжнародних судових установ на цих осіб не поширюються, а застосовуються положення укладеного міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана ВРУ. Так, у п. 1 ст. 3 Європейської конвенції про передачу засуджених осіб 1983 року визначаються обов'язкові умови такої передачі (певною мірою вони відтворені у пунктах частини першої ст. 606 КПК України). Одна із таких обов'язкових умов у п. 1с ст. 3 визначається наступним чином: «с) якщо на час отримання запиту про передачу засуджена особа має відбувати покарання впродовж якнайменш шести місяців або якщо їй винесено вирок до ув'язнення на невизна-

чений строк» (див. також. п. 3 частини першої ст. 606 КПК України, у якому визначаються в тому числі умови прийняття для відбування покарання в Україні засудженого іноземним судом громадянина України). Проте, у п. 2 ст. 3 цієї Конвенції прямо вказується на виняткові випадки, коли «Сторони можуть погодитися на передачу засудженої особи, навіть якщо засудженій особі залишилося відбувати покарання протягом меншого часу, ніж визначено у пункті 1с».

Приклад (1):

У пункті 1 ст. 3 Договору між Україною і Грузією про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання, підписаного 14 лютого 1997 року, передбачаються наступні умови передачі відповідно до цього Договору засудженої особи: «а) що ця особа є громадянином держави виконання вироку; б) що вирок набув законної сили; с) що на час отримання запиту про передачу засуджений повинен ще відбувати покарання протягом не менше шістьох місяців; д) що на передачу згодна засуджена особа, або коли, враховуючи її вік або фізичний чи психічний стан, одна з двох Договірних Сторін, або близькі родичі, або законний представник засудженої особи вважають це за необхідне; е) що дія або бездіяльність, за які було винесено вирок, є злочинами згідно із законодавством держави виконання вироку; ф) що відшкодовано матеріальні збитки, які нанесено злочинцем; г) що держава винесення ви-

року та держава виконання вироку згодні на передачу засудженої особи». Проте у п. 3 ст. 3 цього Договору роз'яснюється наступний виняток: «У виняткових випадках Договірні Сторони можуть погодитися на передачу засудженої особи навіть якщо йому залишається відбувати строк покарання менше шести місяців, або якщо матеріальні збитки, яких заподіяно злочинцем, відшкодовано не в повному обсязі».

Приклад (2):

У статті 10 Європейської конвенції про передачу засуджених осіб 1983 року передбачається, що «у разі продовження виконання вироку держава виконання вироку дотримується характеру і тривалості покарання, призначеного державою винесення вироку». Аналізуючи особливості застосування цього положення Конвенції українськими судами, автори підготовленого узагальнення практики застосування судами міжнародних договорів України щодо визнання і виконання вироків іноземних судів роз'яснили, що «за загальним правилом, суд держави виконання вироку має право зменшити строк покарання, лише якщо максимальна санкція за її законодавством є меншою за покарання, призначене державою винесення вироку, однак відповідно до окремих договорів це може бути здійснене тільки за згодою держави винесення вироку (ст. 11 Договору між Україною і КНР про передачу засуджених для відбування покарання)» [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Практика застосування судами міжнародних договорів України щодо визнання і виконання вироків іноземних судів [Узагальнення підготовлене суддею Верховного Суду України В. М. Філатовим і помічником Першого заступника Голови Верховного Суду України З. П. Бортновською] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/1D7348711B86FF1B C2257B7C0044A31F](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/1D7348711B86FF1B C2257B7C0044A31F)
2. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошовий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; [за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошового, О. В. Капліної, О. Г. Шило]. – Х.: Право, 2013. – 824 с.

Berzin P. Features of provided by the Criminal Code Ukraine situation combination actions of the criminal law in space and between persons

This article deals with some situations envisaged by the Criminal Code, when the action of the criminal law in space and between persons are combined. The contents of these situations depends on the legal status of persons and forms of international cooperation of the criminal proceedings.

It is noted that the content of the legal status of persons associated with the existing situation of such persons, their rights and duties, and its volume is determined by specific types of people (as subjects of legal status) who are in the state (citizens of Ukraine, foreigners, stateless persons, staff of diplomatic missions and consular offices, those for which questions of extradition to a foreign country (extradition), etc.). The amount of legal status can apply to: 1) all persons residing in the state, that have general and called «common»; 2) some of these people in specifically defined situations; in which case it is called a «special»; 3) individuals in exceptional situations where it is a kind of deviations from the general and special legal status and called «exceptional.»

Depending on how the combined content (volume) of the legal status of persons with specific forms of international cooperation in criminal proceedings, are allocated general, special and exceptional rules. It is substantiated that Article 10 of the Criminal Code noted criminal consequences for the persons associated only with such forms of international cooperation, as delivery of a foreign state for criminal prosecution and committal for trial, transfer of criminal proceedings and execution of foreign judgment in Ukraine court or international judicial institutions.

Keywords: *criminal law, action, space, time, international cooperation.*

Стаття надійшла до редакції журналу 27.02.2017 р.